

12. Rozumnyj M. Faktory suchasnoi` nacional`noi` samoidentyfikacii` ukrai`nciv / M. Rozumnyj // Politychnyj menedzhment. – 2007. – №1. – S.93–99.

13. Semenov Ju. I. Jetnos, nacija, diaspora / Ju. I. Semenov // Jetnograficheskoe obozrenie. – 2000. – №2. – S.64–78.

14. Tishkov V. A. Istoricheskij fenomen diaspory / V. A. Tishkov // Jetnograficheskoe obozrenie. – 2000. – №2. – S.43–63.

15. Tishkov V. A. Jetnichnost` i vlast` v SSSR. (Jetnopoliticheskij analiz respublikanskij organov vlasti) / V. A. Tishkov // Sovetskaja jetnografija. – 1991. – №3. – S.3–18.

16. Tojnbi A. Dzh. Perezhitoe. Moi vstrechi / A. Dzh. Tojnbi: [per. s angl.]. – M.: Ajris–press, 2003. – 672 s.

17. Hantington S. Stolknovenie civilizacij / S. Hantington. – M.: OOO «Izdatel'stvo AST», 2003. – 603 s. – (Philosophy).

18. Wilson A. Ukrainian Nationalism on the 1990s. A Minority Faith. – Cambridge, 1997. – P.26–30.

19. Kuzio T. Nationalism in Ukraine: Towards a New Theoretical and Comparative Fram tvork // Journal of Political Ideologies. – 2002. – Vol.7. – Iss.2. – P.133–161.

20. Haiduk J. Die Besonderheiten der Politischen Transformation in der Ukraine (1985–1993) // Rubland und die Ukrainenach dem Zerfall der Sowjetunion. – Berlin, 1996. – S.211–218.

Semko V. L., candidate of political sciences associate professor of department of political sciences Kyiv national university building and architecture (Ukraine, Kyiv), vls14@ukr.net

Conceptual framework for the study of Ukrainian–Russian ethno–political relations in the context of the formation of a political nation

The article is devoted to the study and formulation of general theoretical approaches to the study of Ukrainian–Russian ethno–political relations. The regional and cultural peculiarities of Ukrainian society, the problems of ethnic identity and the conflict-prone component of the Ukrainian–Russian ethno–political relations are analyzed. The ambiguity of the widespread opinion about the existence in Ukraine of only two types of identity – Western and Eastern – is being proved. Based on the research of domestic and foreign authors, a conclusion is made about the existence in Ukraine of four main historical, cultural, and socio-economic regions. It is proved that there are non-ethnic types of identity in the Ukrainian political consciousness, which are directed mainly at socio-political and cultural orientations and values. The phenomenon of the Ukrainian diaspora and its connection with political life in Ukraine is being investigated. A conclusion is drawn about the key importance of regional political processes for the Ukrainian–Russian ethno–political relations and the formation of the Ukrainian political nation.

Keywords: regions, identity, consciousness, culture, project, values, diaspora.

* * *

УДК 321(477)+1991

Стойко О. М.,
доктор політичних наук, Інститут держави
і права ім. В. М. Корецького НАН України
(Україна, Київ), starkol@gmail.com

ТЕОРЕТИЧНЕ ОСМИСЛЕННЯ ДЖЕРЕЛ ІНСТИТУЦІЙНИХ ЗМІН¹

Відзначено, що основні підходи до інституційного аналізу (економічний інституціоналізм, теорія раціонального вибору та історичний підхід) не дають відповідь на питання, чому з часом інститути змінюються і змушують шукати джерела інституційних змін у зовнішньому впливі. Однак на практиці досить важко однозначно класифікувати причини таких змін як зовнішні чи як внутрішні. Перешкодами на шляху змін інститутів є природа інститутів (ефект блокування, інституційна пастка), а також їх залежність від наявних інституційних домовленостей. Розглянуто концепцію інституційного ізоморфізму, що акцентує увагу на організаційних полях, в яких функціонують інститути. Проаналізовано три основних проблеми, що перешикоджують розробці загальної теорії інституційних змін: обмеженість знань; надмірна кількість акторів; дистрибутивна природа інститутів.

Ключові слова: інститути, інституційна зміна, інституційна пастка, транзит, ізоморфізм, залежність від пройденого шляху (ефект колії).

¹ Стаття підготовлена у рамках виконання науково–дослідної роботи «Моделі національної консолідації України (на прикладі політики енергоефективності та енергозбереження)»

Зміна підходів до споживання енергії, що матиме прямий чи опосередкований вплив на цілу низку сфер суспільної діяльності, в тому числі і на соціальні відносини, неминуче супроводжується і зміною відповідних інститутів та правил гри, що є предметом тривалих наукових дискусій.

Практично всі визначення інститутів трактують їх як відносно стабільні характеристики політичного і соціального життя (правила, норми, процедури), що структурують поведінку і не можуть бути легко чи моментально змінені. Це становить основоположний принцип усіх шкіл інституційного аналізу [3, с. 167]. Якби інститути змінювалися так само часто, як владні структури або інші паралельно існуючі соціальні сили, то потреби в інституційному аналізі не існувало.

В свою чергу Д. Норт стверджував, що процес інституційних змін зазвичай носить інкрементальний, поступовий характер, а не відбувається спонтанно. Це пояснюється насамперед стійкістю неформальних обмежень, прийнятих суспільством. Якщо формальні правила можна змінити досить швидко шляхом прийняття нових нормативно–правових актів, то неформальні традиції і звичаї майже не підвладні свідомим зусиллям індивідів і не можуть відразу змінитися як реакція на зміну формальних правил [2, с. 66]. При цьому Д. Норт визнає, що інститути не завжди створюються за того, щоб бути соціально ефективними; вони швидше покликані слугувати інтересам тих, хто займає позиції, що дозволяють впливати на формування нових правил.

Для обґрунтування своєї позиції Д. Норт вводить поняття «ефект блокування» [2, с. 23], який проявляється у тому, що уже прийняте рішення досить важко скасувати. Це відображає роль інститутів як запобіжників при спробах вплинути на характер соціальних змін, а також вказує на здатність суспільства до збереження основної траєкторії соціальних змін за рахунок наявної інституційної структури. З точки зору неінституційної теорії інституційна пастка – це неефективна стійка норма або ж інститут, що може самопосилюватися. Її стійкість означає, що домінування неефективної норми, яка призвела до сильних заворушень, може завести систему до інституційної пастки.

Проблема інституційних пасток привернула увагу низки дослідників, які вивчають політичні та економічні процеси у перехідних країнах. Завдяки цьому ефекту довгостроковий характер соціальних змін, незважаючи на непередбачуваність еволюції конкретного суспільства в короткостроковій перспективі, цілком можна передбачити з досить високою ймовірністю.

Як вважає Р. Гудін, інститути можуть змінюватися у результаті: 1) чистої випадковості або дії непередбачуваних обставин: взаємодія різних інститутів може призвести до виникнення абсолютно нового непередбаченого типу; 2) еволюційні зміни: інститути, що відповідають вимогам певного етапу історичного розвитку, змушені трансформуватися під впливом певного відбіркового (селективного) механізму; 3) продуманих стратегічних кроків агентів політичної дії [8].

Г. Пітерс виокремлює два типи інституційних змін [13, р. 17]. Перший – внутрішня інституціоналізація (деінституціоналізація), вагомий внесок у дослідження якої вніс С. Хантінгтон. Він визначив перелік критеріїв інституціоналізації: адаптивність, комплексність

(внутрішня структура, диференціація), автономність (здатність діяти без зовнішніх акторів), когерентність (здатність приймати інтегровані й координовані рішення). Разом з К. Гьотцем Г. Пітерс пропонує доповнити цей список конгруентністю (співвідношенням між відносинами всередині інституту та соціальними відносинами, між цінностями еліт та мас), а також ексклюзивністю. До другого типу Г. Пітерс зараховує зміни цінностей та/або структур. На його думку інститут може зберегти форму, але замінити зміст та ступінь впливу на індивідів, з якими взаємодіє.

П. Ді Маджіо та В. Пауел для пояснення зміни, виникнення та еволюції інститутів, які вони розуміють як організації, запропонували концепцію інституційного ізоморфізму. Згідно з нею сукупність організацій утворює певні організаційні поля, що, поступово трансформуючи ці організації, роблять їх схожими між собою – ізоморфними. При цьому процес структуривання організаційного поля вимагає дотримання чотирьох умов: 1) у процесі функціонування відбувається посилення взаємодії організацій; 2) з'являються міжорганізаційні структури (союзи, об'єднання організацій); 3) зростає рівень інформаційного навантаження на організації; 4) організації починають ідентифікувати себе як частину організаційного поля, що сприяє їх активній взаємодії з іншими організаціями.

Ізоморфізм (процес гомогенізації організацій, що належать до певної сукупності) може набувати конкурентної або інституційної форми. Конкурентний ізоморфізм передбачає прагнення організацій відповідати вимогам ринкового середовища, конкурувати не лише в економічній, а й політичній та соціальній сферах. Інституційний ізоморфізм реалізується у результаті: а) примусових змін через формальний чи неформальний тиск з боку інших інститутів–організацій чи виникнення проблем з легітимністю; б) наслідування, модифікації за зразком інших інститутів у випадку невизначеності; в) професіоналізації, коли для підвищення своєї ефективності інститути–організації віддають перевагу підвищенню спеціалізації у певній сфері [1, с. 35–37].

Очевидно, що деякі політичні інститути (конституція, державний устрій, виборча система) особливо цінуються за стабільність і незмінність. Однак навіть вони піддаються змінам, джерело яких залежить від підходу, якого дотримується дослідник. Загалом усі основні підходи до інституційного аналізу (економічний інституціоналізм, теорії раціонального вибору та історичний підхід) стикаються з проблемами у поясненні інституційних змін. Інституційні зміни часто мають місце лише тоді, коли проблеми інтерпретації правил та примусу до їх виконання відкривають акторам нові можливості реалізувати «старі» правила по–новому.

Іншими словами, усі ці варіанти інституціоналізму не дають відповідь на питання, чому з часом інститути зміцнюються і змушують шукати джерела інституційних змін у зовнішньому впливі. Таким чином вони не можуть стати основою для розробки загальної теорії змін, яка б враховувала як зовнішні, так і внутрішні джерела змін.

У літературі вчені часто виділяють внутрішні (ендогенні) та зовнішні інституційні зміни, відмінності між якими на практиці досить складно встановити. Більше того, вчені часто відрізняють типи інституційної еволюції акцентуючи увагу на залежності від шляху

розвитку у становленні інститутів. Якщо інституційні домовленості працюють на вирішення соціальної дилеми, тоді проблеми, які вони повинні вирішити, породжуються двома джерелами. По–перше, це може бути зовнішнім впливом на стратегічний вибір чи уподобання індивідів, підпорядкованих цьому інституту. Так, наприклад, виявлення значних покладів нафти і мінеральних ресурсів може підштовхнути керівництво країни до придушення опозиції, встановлення авторитарного режиму. Як показує цей приклад, шок середовища сприяє перегляду інституційної домовленості, оскільки актори мають нові уподобання чи нові стратегії, доступні їм.

Середовище також може різко змінитися через неочікувані результати виборів чи фінансову кризу, що можуть призвести до порушення рівноваги і створити передумови для інституційної реформи. До певної міри зовнішні чинники надають достатні пояснення інституційних змін. Однак навіть на перший погляд найбільш «зовнішні» джерела зміни часто вкорінені в існуючій інституційній структурі. Відкриття ресурсів може бути зовнішнім, однак рішення про розвиток цього сектору економіки, перетворення на експортера ресурсів та використання ренти від їх продажу для політичних цілей є функцією діючих інститутів країни, включаючи її режим [9]. З іншого боку, багато прикладів інституційної зміни виходять з процесу, що по факту видається передбачуваним. У цих ситуаціях інституційна зміна вважається внутрішньою до інституційних рамок як таких, тобто виступає другим джерелом трансформацій. Стимули, створені інституційною рамкою, змушують індивідів вживати кроків, які ослаблюють інститут та змінюють його. Відомим прикладом такої внутрішньої інституційної зміни є запропонована К. Каррубою модель внутрішньої зміни: появи незалежності судів за федеративного устрою держави [5]. У федерації суди змушені вирішувати суперечки між суверенними одиницями з власною політичною базою підтримки без наявності інструментів примусу до виконання своїх рішень. Оскільки суди не схильні приймати рішення, що будуть проігноровані, вони змушені вирішувати суперечки таким чином, щоб обидві сторони погодилися на добровільне виконання судового рішення. Водночас суверенні одиниці залежать від виборців, зацікавлених груп, які можуть і не погодитися на виконання рішень суду. Останні, в свою чергу, очікують, що суд прийматиме рішення, що відповідатимуть їх інтересам. Така зміна уявлення створює політичний тиск на суверенних позивачів, які в свою чергу роблять так, що суд прийматиме щораз агресивніші рішення, а не орієнтуватиметься на досягнення згоди між конфліктуючими сторонами. Іншими словами, модель Карруби свідчить, що стратегія суду щодо досягнення рівноваги з часом змінює переконання таким чином, що поведінка, спрямована на досягнення рівноваги, також змінюється.

Вивчення інституційної зміни ставить додаткові питання щодо способу, яким інституційні інновації пов'язані з попередніми інституційними домовленостями. Однією з складних і перспективних сфер досліджень є залежність від шляху розвитку в еволюції інститутів (ефект колі). З цього погляду конкретний вибір, зроблений щодо інституційних

правил у конкретний період часу, впливає на варіанти та стимули, що стоять перед інституційними розробниками на наступному етапі. З одного боку залежність від попереднього шляху розвитку створює ризик ослаблення систематичного вивчення інституційної зміни: якщо унікальні, специфічні чинники є критичними для розуміння інституційного розвитку, тоді передбачувана і узагальнена теорія інституційної зміни видається недосяжною. Більш перспективним є підхід за якого інститути розвиваються і самі по собі, а не в результаті рішень, прийнятих акторами.

Інституційні інновації загалом змінюють старі правила чи співіснують одночасно з ними. Результатом є те, що у будь-який інституційний розвиток слугує не для створення нових наборів правил чи стимулів, що існують у вакуумі, а для взаємодії зі старими домовленостями. Цей підхід знову ускладнює мету вивчення інституційних впливів, оскільки індивідуальні інституційні правила можна зрозуміти лише у контексті існуючих інститутів, на яких вони побудовані. Однак це також дає змогу зрозуміти причини, чому ми вважаємо раповими зміни інститутів, що видаються результатами поступових змін у часі.

Згідно класичних постулатів інституціоналізму інституційні зміни є постійним процесом кількісних і якісних змін, модифікації різноманітних політичних, соціальних економічних, правових інститутів тощо. Вони можуть відбуватися природним шляхом або раціональним – учасники роблять вибір тої чи іншої моделі чи правила, виходячи з власних інтересів та очікувань щодо майбутнього. Однак науково-теоретичне осмислення суті інституційних змін не може обмежуватися лише аналізом мотивів учасників цього процесу, а вимагає врахування особливостей самої природи інститутів.

На думку С. Тенга, який зробив спробу розробки загальної теорії інституційних змін, реформатори змушені вирішувати три основні проблеми [18, р. 8–9]. Перша полягає у обмеженості наших знань, що є іманентною характеристикою наукового пізнання. Якщо йдеться про просту ситуацію, то вона передбачає можливість оптимального рішення. Однак якщо складність зростає до необхідності укладання інституційної домовленості, що покращить становище певної соціальної групи чи значної частини акторів, то брак знань та інформації стає очевидним. Насамперед тому, що ніхто не може гарантувати, що нова інституційна угода справді покращить життя. Оцінити її наслідки можна буде лише після реалізації на практиці, коли вона стане складовою частиною суспільного життя.

Друга проблема полягає у надмірній кількості агентів [20, р. 297], що прагнуть змінити інститути. Переваги незначних за розміром спільнот у ході інституційних перетворень визнавалися ще Ш.-Л. де Монтеск'є та Дж. Медісоном [12, р. 49–50], а складність узгодження інтересів значної кількості учасників розглядалася одним з основоположників інституційного підходу Д. Нортон [6, р. 11]. Різні агенти мають власні міркування та уподобання щодо бажаного змісту і форми інституційної домовленості. За такої ситуації досягнення консенсусу серед такого різноманіття учасників є досить складним завданням.

Остання проблема безпосередньо пов'язана з тим, що більшість інститутів займаються розподілом вигід і

благ, що неминуче формує групи переможців та невдах серед агентів [11, р. 37–37]. Іншими словами, інститути можуть як врегулювати конфлікти інтересів, так і їх посилювати. Якщо пропонувані інституційні домовленості мають дистрибутивний результат, то агенти можуть відмовитися від їх підтримки, якщо вважатимуть, що інші отримають від них більше переваг, ніж вони. Навіть той факт, що нововведення покращать їх становище не буде враховуватися акторами, якщо інші учасники отримають від нього більшу вигоду.

Більше того, якщо агенти вважають, що за новими домовленостями є майбутнє, то вони ще більше опиратимуться змінам, які закріплять несправедливий, на їх думку, розподіл вигід у довготривалій перспективі. Свого часу Р. Аксельрод та Р. Кохейн [4] стверджували, що у довгостроковій перспективі поведінка, заснована на співробітництві, є найкращою стратегією, а інститути збільшують ціну порушення правил та вигоду, що отриману в результаті співробітництва. В умовах інституційної невизначеності актори роблять вибір на користь інститутів для її мінімізації, що зменшує ступінь анархії у міжнародній системі. Однак згодом Дж. Фірон довів, що якщо агенти в ході переговорів виходять з довгострокової перспективи, то вони ведуть жорсткіші торги щодо інституційних домовленостей, а це ускладнює співробітництво [7].

В свою чергу П. Пірсон [14] вказав на необхідність враховувати недоліки раціонального підходу до інституційних змін, який не передбачає, що, по-перше, актори можуть діяти не інструментально: виходити зі своїх уявлень про те, що є правильним, а не ефективним (інструментальним). По-друге, учасники інституційних угод можуть орієнтуватися насамперед на досягнення короткострокових, а не довгострокових, що є більш розумним, цілей, що особливо справедливо для політичної сфери, оскільки в умовах демократії політики змушені орієнтуватися на отримання перемоги на найближчих виборах. І, нарешті, результати реформ можуть виявитися неприйнятними для учасників (наприклад, розвиток сучасних інформаційних технологій відкриває нові можливості для взаємодії між громадянами та державою, але водночас і «виртуалізує» громадсько-політичне життя).

У. Стрік та К. Телен вирішили зосередитися не так на передумовах проведення інституційних реформ та їх взаємозв'язку, скільки на суті пропонуваних ними змін, точніше їх ставленні до старих та нових правил, що лежать в основі будь-якого інституту. На цій підставі вони виділили чотири основних типи інституційних змін [17, р. 1–39]: 1) заміщення – видалення існуючих правил та впровадження нових; 2) нашарування – впровадження нових правил, які діють одночасно з існуючими; 3) зміщення – зміни у зовнішньому середовищі не знаходять свого відображення у перегляді правил; 4) конверсія – нове застосування наявних інститутів та правил.

Заміщення має місце коли існуючі правила замінюються новими. Такий вид змін може бути досить ризиком і включати радикальний перехід до нових інститутів, що є провідною темою досліджень теоретиків інституційних змін. Швидка ліквідація старих інститутів та їх заміна новими часто супроводжується революцією та іншими радикальними подіями у суспільному житті.

Однак заміщення може бути тривалим, повільним і поступовим процесом, що має місце коли після свого впровадження нові інститути починають безпосередньо конкурувати, а не доповнювати, зі старими. Нові інститути часто впроваджуються акторами, що є «невдахами» за старої інституційної системи. Якщо прихильникам останньої вдасться стримати тиск з боку переможених, то тоді може мати поступове заміщення. Наприклад, проринкові інститути, на які погодилися комуністична влада в Китаї, закладають основи нової інституційної системи, що прагне поєднати переваги ринкової економіки без широкого поширення демократичної практики. Якщо з часом проринкові сили зміцнять свої позиції, то зможуть ослабити і поступово ліквідувати інститути, що лежать в комуністичного правління.

Нашарування має місце коли нові правила доповнюють («плюралізують» [15]) або заміщують існуючі [19, р. 305–336]. На відміну від заміщення нашарування не впроваджує повністю нових інститутів чи правил, а передбачає лише доповнення або перегляд існуючих. Воно може мати наслідком суттєві зміни, якщо така інноваційність суперечить логіці інститутів або ускладнює їх діяльність. Процес нашарування часто має місце, коли інституційні конкуренти не в змозі реально змінити правила гри або ж здійснити заміщення – створити альтернативний інститут чи систему. Замість цього вони співпрацюють з існуючою системою, вводячи в обіг нові або доповнюючі старі правила. Перевага такого способу інституційних змін полягає в тому, що опиратися модифікації чи удосконаленню інституту досить складно. Хоча зміни можуть видаватися на перший погляд незначними, однак у довгостроковій перспективі результати від їх ведення акумулюються і може відбутися процес перетворення кількісних змін у якісні, тобто утворитися новий інститут.

Зміщення («дрейф» [10]) має місце коли правила залишаються формально тими ж, однак їх зміст змінюється під впливом змін у зовнішньому середовищі, як результат зсуву в зовнішніх умовах. Якщо інститути не здатні адаптуватися до таких змін, то результат їх діяльності не відобразить реальності. Конверсія відбувається тоді, коли правила залишаються формально тими ж, однак тлумачаться та використовуються у новий спосіб. Ця невідповідність між правилами та їх використанням відрізняється від ігнорування правил, що характерно для зміщення. У даному випадку йдеться про те, що актори активно користуються подвійною природою таких інститутів, змушуючи їх виконувати нові функції та вирішувати нові завдання. Традиційний інституціоналізм у соціології аналізує безліч прикладів інституційних новацій, які працюють з існуючим вихідними умовами для пошуку рішень нових проблем. У деяких випадках конверсія є швидше результатом включення нових акторів або приходу до влади нової коаліції політичних сил, а не руйнуванням старих інститутів чи їх використанням для досягнення нових цілей. Однак у деяких випадках навіть ті, хто перебувають на узбіччі політичних процесів за наявних інститутів, можуть відмовитися від стратегії конверсії. Не маючи можливостей для руйнування інституту, вони радше скористаються його амбівалентною природою для реалізації своїх завдань та посилення своїх позицій.

Часто інститути розглядають такими, якими вони є, і при цьому майже не приділяється уваги здатності окремих індивідів, груп або інших інститутів до створення інститутів того зразка, який сприяв би досягненню бажаних результатів у майбутньому. У низці випадків, наприклад, при використанні електоральних правил для підведення підсумків виборів, здатність правильно прогнозувати результати того чи іншого з проєктованих рішень досить висока. При аналізі інших структурних змінних, наприклад, при виборі президентського або парламентського типу правління, федерального або унітарного політичного устрою здатність прогнозування набагато нижче. Часто інституційні наслідки виникають при спробах «вирішити» інші проблеми [16, р. 141–142].

Отже, поділ на прихильників внутрішніх та зовнішніх джерел інституційних змін є досить умовним і залежить від конкретної ситуації. Також слід враховувати зв'язок інституційних інновацій із наявними інституційними домовленостями (ефект колії). Загалом, відсутність чіткої відповіді на питання про джерело інституційних змін свідчить про теоретичну нерозробленість інституційного аналізу. Твердження про «важливість політичних інститутів» нічого не говорить про те, які інститути важливіші і для яких випадків. Інституційний підхід може мати цінність лише в рамках серйозної теорії, що дозволяє будувати гіпотези про те, чому певні актори, ресурси та інститути виявляються важливішими за інших.

Список використаних джерел

1. Ди Маджио П. Дж., Пауэлл У. В. Новый взгляд на «железную клетку»: институциональный изоморфизм и коллективная рациональность в организационных полях // Экономическая социология. – 2010. – Т.11. – №1. – С.34–56. // Di Madzio P. Dzh., Pauell U. V. Novyyiy vzglyad na «zheleznyuyu kletku»: institsiunalnyiy izomorfizm i kollektivnaya ratsionalnost v organizatsionnykh polyah // Ekonomicheskaya sotsiologiya. – 2010. – Т.11. – №1. – С.34–56.
2. Норт Д. Институты, институциональные изменения и функционирование экономики. – Москва: Фонд экономической книги «Начала», 1997. – 180 с. // Nort D. Instituty, institutsionalnyie izmeneniya i funktsionirovanie ekonomiki. – Moskva: Fond ekonomicheskoy knigi «Nachala», 1997. – 180 s.
3. Ротстайн Б. Политические институты: общие проблемы / Гудин Р., Клингеманн Х.–Д. Политическая наука. Новые направления. – Москва: Вече, 1999. – С.149–179. // Rotstayn B. Politicheskie instituty: obshchie problemy / Gudin R., Klingemann H.–D. Politicheskaya nauka. Novyye napravleniya. – Moskva: Veche, 1999. – S.149–179.
4. Axelrod R., Keohane R. Achieving cooperation under anarchy: Strategies and institutions // World Politics. – 1985. – Vol.38. – P.226–254.
5. Carrubba C. J. A model of the endogenous development of judicial institutions in federal and international systems // Journal of Politics. – 2009. – Vol.71, №1. – P.55–69.
6. Denzau A. T., North D. C. Shared mental models: Ideologies and institutions // Kyklos. – 1994. – Vol.47, №1. – P.3–31.
7. Fearon J. Bargaining, enforcement, and international cooperation // International Organization. – 1998. – Vol.52, №2. – P.269–305.
8. Goodin R. E. Laundering preferences // Elster J., Hylland A. Foundations of social choice theory. – Cambridge: Cambridge University Press, 1986. – P.75–102.
9. Haber S., Menaldo V. Do natural resources fuel authoritarianism: A reappraisal of the resource curse // American Political Science Review. – 2011. – Vol.105, №1. – P.1–26.
10. Hacker J. Policy drift: The hidden politics of US welfare state retrenchment // Streeck W., Thelen K. Beyond continuity: Institutional change in advanced political economies. – Oxford: Oxford University Press, 2005. – P.40–82.
11. Knight J. Institutions and social conflict. – Cambridge: Cambridge University Press, 1992. – 252 p.

12. Mesquita de B. The logic of political survival / Mesquita de B., Smith A., Siverson R., Morrow J. D. – Cambridge, MA: MIT Press, 2003. – P.49–50.

13. Peters G. B. Institutional theory in political science: The «new institutionalism». – London: Continuum, 2005. – 224 p.

14. Pierson P. The limits of design: Explaining institutional origins and change // Governance. – 2000. – Vol.13, №4. – P.477–486.

15. Schickler E. Disjointed pluralism: Institutional innovation and the development of the U.S. Congress. – Princeton: Princeton University Press, 2001. – 376 p.

16. Shepsle K. A. Studying institutions: Some lessons from a rational choice approach // Journal of Theoretical Politics. – 1989. – Vol.1. – P.131–147.

17. Streeck W., Thelen K. Beyond continuity: Institutional change in advanced political economies. – Oxford: Oxford University Press, 2005. – 308 p.

18. Tang S. A general theory of institutional change. – London: Routledge, 2011. – 144 p.

19. Thelen K. How institutions evolve: Insights from comparative historical analysis / Mahoney J., Rueschemeyer D. Comparative historical analysis in the social science. – Cambridge, UK: Cambridge University Press, 2003. – P.208–346.

20. Young O. Political leadership and regime formation: On the development of institutions in international society // International Organization. – 1991. – Vol.45, №3. – P.281–308.

Stoyko O. M., Doctor of Political Science, V. V. Koretsky Institute of State and Law of the National Academy of Science of Ukraine (Ukraine, Kyiv), starkol@gmail.com

Theoretical understanding of institutional changes sources

It is noted that the main approaches to institutional analysis (economic institutionalism, theory of rational choice and historical approach) do not answer the question why the institutes are stable and forced to seek sources of institutional changes in external influence. In practice, however, it is quite difficult to classify the causes of such changes, whether they are external or internal. The obstacles to the change of institutions are determined by the nature of institutions (the lock-in effect, institutional trap), as well as their dependence on existing institutional arrangements. The concept of institutional isomorphism, which focuses on the organizational fields in which the institutes function, is considered. Three main problems that hinder the development of a general theory of institutional changes, such as limited knowledge, excessive number of actors and distributive nature of institutes are analyzed.

Keywords: institutes, institutional change, institutional trap, transit, isomorphism, path dependence.

* * *

УДК 32.323.316

Угрин Л. Я.,

кандидат політичних наук, доцент кафедри теорії та історії політичної науки, Львівський національний університет ім. Івана Франка (Україна, Львів), uhryn_l@ukr.net

КОЛЕКТИВНА ІДЕНТИЧНІСТЬ ЯК ОБ'ЄКТ ПОЛІТОЛОГІЧНОЇ РЕФЛЕКСІЇ

З'ясовано, що основою колективних ідентичностей є уявлення, що члени групи володіють спільними ознаками. Це дає підстави інтерпретувати колективні ідентичності уявою, образом, котрий група конструює відносно самої себе і з яким ідентифікують себе усі її члени. Джерелом колективних уявлень виступають культура, пам'ять, дискурсивні практики. Колективні ідентичності формуються навколо категорій, серед яких – рід, стать, раса, територія, клас, етнос, нація. Вони визначають їх типологію. Обґрунтовано, що необхідним чинником конструювання колективних ідентичностей є Інший, який означає межі (культурні, символічні) спільноти, політизує колективні ідентичності через дихотомічність її конфліктність відносин Ми–Вони. Проаналізовано широкий спектр вияву інісності (Суперник, значущий Інший, внутрішній Інший, Чужий, Ворог) та їхній вплив на формування ідентичностей та консолідацію сучасних спільнот.

Ключові слова: колективна ідентичність, національна ідентичність, категоріальні ідентичності, Інший, Чужий, Ворог.

Необхідною умовою стабільності й розвитку сучасних суспільств і держав є спільна ідентичність як відповідь на питання «хто Ми». Виступаючи основою згуртованості суспільства, яке в епоху глобалізації все більше атомізується і диференціюється, вона «вплітає» численні індивідуальні та групові ідентичності в єдину суспільну «тканину» й забезпечує його єдність та консолідацію. В цьому контексті функціонування сучасних суспільств є пошуком балансу між партикулярністю групових інтересів й ідентифікацій та універсальністю національної та елементів космополітичних ідентичностей. В цього погляду важливою проблемою політичної науки і практики є вивчення колективних ідентичностей та їх різновидів, оскільки вони визначають політичну поведінку груп і суспільства загалом.

Теоретичні аспекти поняття «колективна ідентичність» відображені у працях багатьох західних авторів (А. Абізаде, Ш. Айзенштадт, К. Апіах, А. Вендт, Р. Дженкінс, Л. Колаковський, А. Мелуччі, В. Хесле та ін.). Їх також досліджували українські та пострадянські вчені С. Андрусів, В. Ребало, В. Козаков, Н. Федотова, Л. Хашиєва). Багато праць присвячена конкретним типам колективних ідентичностей – національній, регіональній, етнічній (Б. Андерсон, К. Калхун, К. Джонсон, А. Коулман, А. Колодій, Е. Сміт, Д. Лейтін, Дж. Фірон та ін.), що зумовлює вивчення політичних аспектів різних типів колективних ідентичностей. Ця проблематика і є метою статті.

Більшість авторів, аналізуючи колективні типи ідентичності, підкреслює проблему взаємодії та співвідношення індивідуальних і колективних (групових) ідентичностей. За Р. Дженкінсом, індивідуальна ідентичність більше підкреслює розрізнення, колективна – подібності, хоча знову ж таки це питання вибору акцентів: кожна засновується на взаємодії подібностей і відмінностей. Учений доходить висновку, що: 1) індивідуальні й колективні ідентифікації можна сприймати як подібні у головних аспектах; 2) індивід і колектив зазвичай взаємозалежні; 3) індивідуальні та колективні ідентифікації виявляються лише в межах взаємодії; 4) процеси становлення й відтворення індивідуальних і колективних ідентичностей, є аналогічними. Відповідно теоретизація ідентифікації та ідентичності має рівною мірою враховувати індивіда й колектив [див.: 17, р. 37–38]. Отже, сутність і соціальної, і колективної ідентичності лежить у площині взаємодії індивіда і суспільства. У цій площині встановлюються емоційні зв'язки індивіда з усталеними у суспільстві соціальними та політичними інститутами. У такому сенсі колективна ідентичність як сукупність спільних уявлень про колективне «Я» («Ми») формує узгоджену, солідарну позицію та мотивацію індивідуальної й групової поведінки й діяльності по реалізації стратегії загальносуспільного розвитку, національних інтересів.

Відчуття колективної ідентичності – відчуття «Ми», що виникає між людьми з подібними позиціями, мислення в категоріях «Свої» і «Чужі», «Ми» і «Вони» – формують моральний зв'язок між людьми, що належать до «Ми». П. Штомпка вважає, що цей зв'язок засновується на довірі, лояльності і солідарності [див.: 13, с. 196]. Солідарність групи чи спільноти визначає здатність колективних ідентичностей інтегрувати розрізнені